

RUSÇANIN KONUŞMA DİLİ EĞİTİMİNDE EDİMBİLİMİN ÖNEMİ

Leyla Çiğdem DALKILIÇ¹

ÖZ

Dilin kullanımı ve özellikleri her zaman için dilbilimcilerin ilgisini çekmiştir. Ancak zaman içerisinde, dilin formel yapısından ziyade, sahip olduğu ifade araçlarının işlevine göre kullanımı, bunların ifadedeki etkileri ve insan faktörü gibi etkenlerin anlaşılabilirliği istenmesi edimbilim ve biçembilim gibi dilin farklı bilim dallarının gelişmesinde rol oynamıştır. Dili yapısal özelliklerinden ziyade işlevsel özelliklerine göre ele alan edimbilim ve biçembilim, dilin nasıl, neden ve ne şekillerde kullanıldığının anlaşılmasını bir başka deyişle dilin özünün iyi kavranmasını sağlayan bilim dallarındandır. Bu çalışmada kendine özgü bir yapısı ve özellikleri olan Rusçanın konuşma dilinin iyi anlaşılabilirliği açısından Rusçanın konuşma dili eğitiminde edimbilim ve biçembilimin rolü ve önemi ortaya konmaktadır. Çalışmanın amacı, Rusçanın konuşma dili eğitiminde edimbilim ve biçembilimin önemine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: edimbilim, biçembilim, Rusça, konuşma dili

Dalkılıç, Leyla Çiğdem. "Rusçanın Konuşma Dili Eğitiminde Edimbilimin Önemi". *idil* 6.31 (2017): 923-939.

Dalkılıç, L.Ç. (2017). Rusçanın Konuşma Dili Eğitiminde Edimbilimin Önemi. *idil*, 6 (31), s.923-939.

¹ Yrd.Doç.Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ledalkilic(at)ankara.edu.tr

THE ROLE OF PRAGMATICS IN THE TEACHING OF SPOKEN RUSSIAN

ABSTRACT

The use of language and its features have always attracted the attention of linguists. However, over time, rather than fixate solely on the formal structure of language, linguists have focused on language's expressive tools and their functional use, the effects that attempts to exercise such functions produce on listeners, and factors such as the human factor. In so doing, they have developed different sciences such as pragmatics and stylistics. These two sub-fields of linguistics deal with the functional – rather than the structural – features of language. In other words, these are the branches of science that enable an understanding of how and in which ways language is used, and which thus allow a precise ascertainment of the very essence of language. In this study, the role and importance of pragmatics and stylistics in the teaching of Russian spoken language, which has its own unique structure and characteristics, is revealed. The aim of the study is to draw attention to the importance of pragmatics and stylistics in the teaching of spoken Russian.

Keywords: pragmatics, stylistics, Russian language, colloquial speech

Giriş

Sözlü iletişim günlük hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Dil ise duygu ve düşüncelerimizi sözlü iletişim sırasında yansıtmamıza yardımcı olan temel araç görevi görmektedir. Kişi çeşitli amaçlar doğrultusunda dili çok yönlü bir şekilde kullanabilmektedir: herhangi bir haberi iletmek, aktarmak, kişiyi harekete geçirmek, duygu ve düşüncelerini ifade etmek, dinleyicide bir etki bırakmak, bir şey hakkında soru sormak gibi. Dil kullanımı sayesinde kişi, olaylara, durumlara, koşullara etki edebilmektedir. Dilin sahip olduğu ifade araçlarının yanı sıra kullanımına bağlı olarak işlevinin de ele alınması diğer bir deyişle insan faktörünün de hesaba katılması dilbiliminde edimbilimin² ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Edimbilim, göstergelerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan göstergebilim veya semiyotik olarak adlandırılan bilim dalı içerisinde gelişmiştir. 1930'larda dil felsefecileri Charles Pierce ve Charles Morris'in çalışmaları edimbilimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Charles Morris 'Foundation of the theory of signs' adlı çalışmasında dilsel ve dil dışı göstergelerin üç boyutta ele alınması gerektiğini belirtir (Toklu, 2015: 35). Bu üç boyut göstergebilimin alt dalları olarak ele alınır. Böylece göstergebilim sentaks, semantik ve pragmatik olmak üzere üç ana dala ayırmıştır. Sentaks ya da sözdizimi, dil işaretlerini birbirine bağlayan biçimsel ilişkileri; semantik ya da anlambilim, dilsel işaretler ile işaretlerin gönderimi arasındaki ilişkiyi, pragmatik veya edimbilim ise dilsel işaretler ile bu işaretleri kullanan ve yorumlayanlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Göstergebilim içerisinde edimbilimin gelişimi daha sonra dil felsefecileri Paul H. Grice, John R. Austin, John L. Searl gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Böylelikle, soyut gösterge sistemlerinin dışında, insan iletişimi diğer bir deyişle dilsel iletişim durumlarında neler olup bittiğinin araştırılmasıyla ortaya çıkan edimbilim, dilin belirli bir bağlam içerisinde nasıl kullanıldığını ve dil kullanım ilkelerini incelemektedir.

Dilin nasıl kullanıldığı ve dil kullanım ilkelerini inceleyen bir diğer dilbilim alanı da biçembilimdir. Biçembilim söylemlerin içeriği, özellikleri, amacı, iletişimin gerçekleştiği ortam da hesaba katarak dili hem ifade eden kullanılan etkili dil araçları hem de bunları dildeki işlevleri açısından inceleyen bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir (Çalışkan, 2014: 36-37; Kojina vd., 2014: 34; Skvortsov, 1980: 95; Vinokur, 1959: 223). Diğer bir deyişle, dilin iletişim araçlarını inceleyen ve farklı iletişim ortamlarına bağlı olarak bunların dildeki işlevlerini ele alan bir bilim dalıdır. Dilbilimin alt dallarından bir tanesini oluşturan biçembilim, günlük konuşma dili, bilim dili, basın-yayın dili, resmi dil³ gibi çeşitli söylem ve metinler yaratan dil farklılıklarını ve bu çerçevede her bir alana ilişkin ortaya çıkan stil farklılıklarını incelemektedir. Biçembilim yapısal biçembilim, edebi biçembilim, metin biçem bilim, uygulamalı biçem bilim ve çalışmamız içerisinde incelememizin temel alanını oluşturan işlevsel biçembilim olmak üzere beş temel alana ayrılmıştır. Biçembilimin beş temel alt dallarından bir tanesini oluşturan işlevsel

² Edimdilbilim, pragma-dilbilim, kullanımdilbilim olarak da adlandırılmaktadır.

³ Burada günlük konuşma dili, bilim dili, basın-yayın dili olarak ifade edilen terimler konuşma stili, bilim stili vb. 'stil' kelimesi ile de ifade edilebilmekte, Rus dilbilimi için her iki kullanımda anlam açısından eş değer sayılmaktadır.

biçembilim, dilin yapısından ziyade, dilin kullanım özellikleri ve iletişim esnasında ortaya çıkan işlevleri ile iletişimin içeriği, belirli bir sosyal alanda çeşitli durumlara bağlı olarak gelişen iletişim özellikleri ve bu iletişim özelliklerinin ortaya koyduğu düşünce şekli ile ilgilenir. Bu bakımdan, dilin biçimsel özellikleri kullanım alanlarına göre ortaya çıkmakta ve bu doğrultuda şekil almaktadır. Rusçada dilin kullanım alanları bilim stili, resmi stil, basın-yayın stili, konuşma stili, edebi stil olmak genel olarak beşe⁴ ayrılmaktadır (Belçikov, 2012: 38-44; Markova, 2016: 200; Rozendal, 2011: 17-18). Her bir stil dilin kullanıldığı alana göre adlandırılmıştır ve her bir stilin ya da dilin kendine has kullanım özellikleri, yapısı ve ortaya çıkış şekli vardır. Bu da dildeki bir stilin bir diğer stilden kolayca ayırt edilmesinde büyük önem taşımaktadır. Her bir temel alan sahip olduğu kendine has özellikler sayesinde kolaylıkla anlaşılabilmekte, iletişimin hangi alanda gerçekleştirildiği de kolayca belirlenebilmektedir.

İşlevsel stillerin sahip oldukları stilistik özellikler, dilin kullanıldığı alan doğrultusunda yaygınlık gösteren dil araçları ile dilin kullanım özellikleri olmak üzere ele alınmaktadır. Ancak dil araçları çeşitli stil alanlarında farklı şekillerde kullanılabilirdiğinden dil araçları başlı başına dildeki temel biçimsel alanları anlayabilmek için yeterli olmayabilmektedir. Dilde kullanılan dil araçlarının yanı sıra, dili kullanan kişinin yanı sıra konuşmacının bildirişim sırasında ortaya döktüğü bir takım bilgilere sahip olunması, konuşan kişinin konuşma eylemini hangi amaç ve niyet doğrultusunda ortaya koyduğunun anlaşılması dildeki stillerin anlaşılması için gereklidir. Bu durum özellikle de kendine has kullanım özellikleri olan Rusçanın konuşma stiline ya da konuşma dilinin anlaşılması açısından önemlidir. Her bir dil stiline sahip olduğu yapısal bir takım özelliklerin yanı sıra, konuşmacının da iletişimdeki rolünün hesaba katılması gerekmektedir. Bu çalışmada amaç, kendine özgü bir yapısı ve dinamikleri olan Rusçanın konuşma dilinin iyi anlaşılabilmesi açısından konuşma dili ile edimbilim arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, Rusçanın konuşma dilinin eğitimi verilirken edimbilimin rolüne ve önemine dikkat çekmektir.

Rusçanın konuşma dili ve edimbilim arasındaki ilişkiye geçmeden önce, Rusçanın konuşma dilinin yapısal özelliklerinin kısaca ele alınması, edimbilimin rolünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Rusçanın Konuşma Dili ve Yapısal Özellikleri

İşlevsel biçembilimin bir alt dalı olan konuşma stili, resmîyetten uzak, serbest bir tarzda gelişen, içerisinde samimiyet barındıran, kendine has ifade ve yapısal özelliklere sahip olan, edebi yani yazı dili içerisinde yazılı dilden ayrılan bir dil türüdür (Kojina vd., 2014: 432-434). Rusçanın konuşma dili yapısal olarak ve kullanılan dil araçları açısından yazı dilinden oldukça farklı örnekler sergileyebilmektedir. Bu farklı örneklerin ortaya çıkmasında en büyük etken dildeki en az çaba ilkesidir. Dilde en az çaba ilkesi, “konuşma sırasında zamandan ve emekten tasarruf ederek kolaylık sağlamak

⁴ Bazı çalışmalarda Rus dilinin kullanım alanlarına kilise dili de katılarak altıya ayrılmaktadır. Bu çalışmada dilin kullanım alanları olarak beş temel alan olduğu kabul edilmektedir.

amacıyla ses düşmesi, ses benzeşmesi, ses ve hece kaynaşması gibi olaylara yol açılan kural” olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2003: 84). En az çaba ilkesi, yukarıda belirtildiği gibi, sadece ses olayları çerçevesinde gerçekleşen bir kural olmamakla birlikte, Rusçanın yazı dilinin pek çok biçiminde kendini göstermektedir. Söylenmek isteneni en kısa yoldan, gereksiz kullanımlardan kaçınarak vermenin esas olduğu dilde ekonomi ilkesi konuşma stilinde bilhassa karşımıza çıkmaktadır.

Dildeki en az çaba ilkesi Rus dilinde çok çeşitli alanlarda kendini gösterebilmektedir. Dildeki en az çaba ilkesi sonucu ortaya çıkan dildeki yapısal farklılıklar fonetik, morfoloji ve sentaks alanlarında ortaya çıkabilmektedir. Ses bilgisel olarak konuşma dilinin yazı dilinden ayrıldığı yönler, bazı sözcüklerin yazıldığı gibi telaffuz edilmemesi şeklinde görülebilmektedir. Bu farklar bir sözcükteki bir sessiz harfin kaybedilerek iki sesli harfin yan yana gelecek şekilde telaffuz edilmesi (*находимся* yerine *наоим*; *будем* yerine *бум*) şeklinde olabileceği gibi, bir sözcük içerisindeki sessiz harflerin yitirilerek de telaffuz edilebileceği şeklinde de (*сколько* yerine *скока*; *когда* yerine *када*; *пожалуйста* yerine *пажалста*; *пять* yerine *n't* gibi) görülebilmektedir:

[Константин Анохин, муж] Например/ в одном из экспериментов/ проведённых канадским психологом Стенлингом/ исследовалось/ *скока* лиц способны запомнить испытуемые студенты. [Константин Анохин. Мозг и разум. Проект Academia (ГТРК Культура) (2012)]⁵

[Владислав Третьяк, муж] У меня один из зна... однокурсников / он тоже занимается металлом / и он мне как-то показал гравюру на металле / и у меня прям мурашки по коже. Ну / то есть мне настолько это понравилось / я сразу же стал / «Как / как / как это делать?» То есть на меня как чудо маленькое такое. И он *гарит* / «Ну / приходи / конечно / покажу.... [Облака над Кемерово. Д/ф из цикла «Письма из провинции» (ТК «Культура») // ТК «Культура», 2009]

Bunun yanı sıra, ikinci örnekteki gibi, bazı sözcüklerin kişiler tarafından farklı farklı şekillerde telaffuz edilebilmesi konuşma dilini anlamayı zorlaştıran etkenler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki cümlede verilen “söylemek = говорить” ifadesini inceleyebiliriz:

[О.К. Антонов, муж, 80, 1906] Мы на них смотрели чуть не как на предателей каких-то. Прошло много лет. Двадцать пять лет после победы / во Дворце съездов в Москве собрались ветераны Отечественной войны / генералы / маршалы / партизаны / учёные / масса была интересных людей. И вот я поднимаюсь по лестнице / и меня останавливает высокий человек такой / очень внушительной такой наружности / и *гарит* и *говорит* / «Олег Константиныч?»

⁵ Benzeri formatta sunulan örnekler Rusçanın ulusal derlemi (национальный корпус русского языка / <http://ruscorpora.ru/index.html>) adlı bilgi sisteminin ‘sözlü konuşma dili’ altı alt derleminden alınmıştır. Böylelikle sitede kayıtlı bir şekilde sunulan Rusçanın konuşma diline ait gerçek canlı örneklerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Rusça Ulusal Derlemine ilişkin ayrıntılı bilgi için (bkz. Leyla Çiğdem Dalkılıç, Rusça Ulusal Derlemi: Oluşumu, Amacı ve Perspektifleri, Turkish Studies, 2015, s. 341-360).

Я говорю / «Да!» «Вы меня не узнаете?» «Ну / откровенно гря / нет». [О.К. Антонов. Рассказ о себе и о профессии // «Быть увлеченным». Монолог Героя соц. труда О.К. Антонова // «Кругозор», 1977, №1, 1986]

Morfolojik olarak ise, Rus dili yapısı bakımından çekimli bir dil olmasına rağmen konuşma dilinde analitik yapıların kullanımına sıkça rastlanabilmektedir:

a) Satıcı: *Вот Пушкин есть, сказки*

Çocuğu için kitap seçen alıcı: *Пушкин сказки уже читали (olması gereken: сказки Пушкина)*

b) *Она бывает понедельник, среда, четверг (olması gereken: по понедельникам, средам и четвергам)*

c) – *За кого она вышла замуж? – Какой-то учитель (olması gereken: за какого то учителя)*

d) – *В каком зале она выступает? - Седьмой (olması gereken: в седьмом зале)*

Rusça sentaks açısından serbest sözdizimine sahip olsa da özne+yüklem+nesne şeklinde olmak üzere belirli bir sözdizimine sahiptir. Bu söz dizim kuralı konu ve odak kuralı çerçevesinde bozulabilmektedir. Konuşan kişi iletişimi gerçekleştirirken bilgi akışı esnasında kendisi için öncelikli odak noktası olan durumu ifadesinin başına alabilmektedir. Krş.: *Олег пришел – Пришел Олег; Хотел помочь – Помочь хотел; Летом жарко – Жарко летом vb.* Bunun dışında eksiltili ve bağlaçsız cümleler, yardımcı sözcüklerin kullanımı, adlandırıcılar yine konuşma diline özgü kullanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Zemskaya, 1979: 35-37). Son olarak konuşma dilinde kullanılan dil araçlarına ilişkin metinlerde, diyaloglarda vs. çeşitli sözcük türleri kullanılmaktadır. Kullanılan sözcükler ağırlıklı olarak günlük dilde yer alan yansız ya da doğal olarak adlandırılan birimleri (*нешком, бежать, школа, дом, видеть*) oluşturmaktadır. Konuşma stilinde yazı diline ait sözcüklere de rastlanabilir ancak konuşma stiline özelliğini konuşmada sıkça karşılaşılan ifadeler (*здравствуй, отпад, круто*) ile argo, jargon gibi standardın dışında yer alan ifadeler (*базарить, уйма, мырма*) oluşturmaktadır. Tercih edilen sözcük türü açısından ise, diğer stil türlerine oranla konuşma dilinde fiil kullanımı kelimelere kıyasla çok daha fazladır. Fiillerin çekimli halleri ile mastar durumda kullanımları da konuşma diline geniş bir yer kaplamaktadır. Rusçanın konuşma dilinin yapısal ve ifadesel özelliklerine kısaca değindikten sonra konuşma dili ile edimbilim arasındaki ilişkiyi daha iyi görebiliriz.

Konuşma Dili Ve Edimbilim Arasındaki İlişki

Dilin sadece yapısal özelliklerinin ele alınarak incelenmesinden ziyade, dilin iletişim şartlarına, ortamına bağlı olarak nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin incelenmeye

başlanması edimibilimin şekillenmesine yardımcı olmuştur. Edimibilimi *dil içerisindeki kullanımı* olarak adlandıran Avusturyalı dil felsefecisi Ludwig Wittgenstein'in çalışmaları da edimibilimin gelişimine katkı sağlamıştır. (Akt. Özsoy vd, 2013: 94). Bu kavram, söylemlerin yalnızca bağlam içerisinde anlaşılabilceğini belirtmektedir. Bağlam, konuşan kişi için söz seçimi ve sözcenin sunumu, sunum biçimini belirlerken, dinleyici için sözcenin belirli bir şekilde yorumlanmasını sağlar. Bu açıdan bağlam, "bir sözcenin içinde yer aldığı dilbilimsel unsurlar ile sözcenin üretilmesi, anlaşılması ve çözümlenmesinde rol oynayan bilişsel, durumsal ve sosya-kültürel unsurlar" olarak ele alınmaktadır (Özsoy vd, 2013: 94). Bir sözcce çeşitli bağlamlar çerçevesinde farklı anlamlar verebilir. Örneğin, *идёт дождь* (yağmur yağıyor) ifadesi, ret "я нигуда не пойду" (yağmur yağıyor o yüzden hiçbir yere gitmeyeceğim), durum değerlendirmesi "плохая погода" (yağmur yağıyor bu demek oluyor ki hava kötü), emir "не вешай вещи на балконе" (yağmur yağıyor çamaşırları asma), hayal kırıklığı "сегодня остаёмся дома" (bugün evdeyiz) gibi duruma bağlı olarak çok çeşitli anlamlar verebilir. Bir sözcenin doğru bir biçimde anlaşılması ve iletişimin başarılı olması için sözcelerin iletişim gerçekleştiği koşullar göz önüne alınarak gerçekleşmesi gerekir. Doğru anlaşılan sözceler iletişimsel açıdan başarılı; yanlış anlaşılan ya da ifade edilme istenen tam olarak anlaşılmayan, amacına yerine ulaşmayan iletişim ise başarısız sayılır.

Edimibilimin başlıca araştırma alanlarından biri de iletişimdeki başarıdır. İletişim sırasında konuşan kişi dinleyiciden beklediği tepkiyi aldığı zaman iletişim başarılı; konuşmacı dinleyiciden beklediği tepkiyi alamadığı zaman iletişim başarısızdır. İletişimin başarısız olmasında konuşmacının dinleyicide ön göremediği ancak dinleyicide uyanan olumsuz duygular da rol oynayabilir (Maslova 2010:113).

İletişimde başarısızlık durumu özellikle de spontane olarak gelişen, hızlı tepki gerektiren sözlü konuşma dilinde sıkça görülebilmektedir. "Düşünmeden konuşmak, ağzına geleni söylemek, pat diye konuşmak" gibi Türkçede yer alan ifadeler de iletişimde başarısızlık durumunu en iyi anlatan söylemlerdendir. Mantık süzgecinden geçirilmeden, aniden dile getirilen her söz, söyleyenin niyeti o yönde olmasa bile insanı zor durumda bırakabilecek, konuşmacının niyetlenip söylediği söz, kişiyi hedefine ulaştırmak yerine hedefinden alı koyabilecek bir etkiye sahip olabilir. Kişinin herhangi bir ifadesi yanlış anlamalara, çarpıtma ve aşırı yorumlara açık hale gelebilir ve söyleyenin bile savunamayacağı bir söze dönüşebilir. Rus dilbilimci N.İ. Formanovskaya, konuşma dilinin yazı diline oranla daha çok bulanık, anlaşılmaz, yanlış anlaşılmalara açık özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir (Formanovskaya, 2002: 169).

Sözler yalnızca bizim aklımızdaki anlamıyla değil, yaşadığımız toplumun sınırlarının çizdiği bir anlam evreni içerisinde karşılık bulurlar. Dildeki her bir sözcük, üzerinde toplumsal olarak uzlaşmış, insanların birbirlerini anlamalarına olanak sağlayan anlatma ve anlama araçlarıdır. Ancak yine de başarı bir iletişim için gerekli olan sözcenin anlamının iyi anlaşılmasıdır. Diğer bir deyişle, iletişim esnasında önemli olan yalnızca konuşmacının dil dışı anlamlar olarak adlandırabileceğimiz dil araçları ile ifade ettiği sözcüklerin anlamlarını anlamak değil; aynı zamanda açıkça ortaya koymadığı, üstü kapalı bir şekilde belirttiği sözceleri de anlayabilmektir. Bu duruma açıklık getirebilecek

iki ufak diyalogu inceleyelim. Bunlardan ilki Rus dilinde fikra olarak mevcut bulunan bir diyalog:

Разговор на рынке:

Покупатель: - Это чёрная смородина?

Продавец: - Нет, красная.

Покупатель: - А почему она белая?

Продавец: - Потому, что зелёная.

Diyalog 1

Yukarıda verilen diyalogu anlamak için Rusça bilgisinin yanı sıra, 1) kırmızı frenk üzümünün nasıl görüldüğünü, 2) olgunlaşmadığı zaman beyaz bir renge sahip olduğunu ve 3) olgunlaşmamış, ham meyveler için yeşil rengin kullanıldığını yani mecaz anlamda bu sözün kullanıldığını bilmek gerekmektedir. Burada alıcı ile satıcı arasında sürekli olarak bir soru cevap yaşanması, alıcının siyah ve kırmızı frenk üzümünün özelliklerini bilmediğinden, diğer bir deyişle ortak bilgiye sahip olmadıklarından ileri gelmektedir. Benzeri bir durumu, aşağıda verilen bir başka örnekte de gözlemleyebiliriz:

Мама из кухни: стол накрыт!

Дочь: Я заходила к бабушке

Мама: Да? Давай садись за стол.

Дочь: Я же говорила, что к ней заходила

Diyalog 2

Görüldüğü üzere tıpkı birinci diyalogda olduğu gibi diyalogda verilen cevaplar oldukça kısa ve öz bir şekilde gerçekleşme ve baktığımızda sanki karşılıklı ifadelerin birbiriyle bağlantısı bulunmamaktadır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasına sebep, sözcenin ilk duyulduğu anda dış anlamına bakılması içte saklı yatan ve konuşmacının aslında ifade etmek istediği anlamın anlaşılmasından ya da buna dikkat edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Diyalogda dile getirilen ve aslında söylenmek istenen anlamı aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Diyalog cevapları	Anlaşılan anlam	Aslında ifade edilmek istenen üstü kapalı anlam
Мама из кухни: стол накрыт!	стол накрыт, ужин готов.	ужин готов и все должны сесть за стол
Дочь: Я заходила к бабушке.	Я по дороге домой зашла к бабушке и навестила её	Она меня кормила и я не хочу кушать
Мама: Да? Давай садись за стол	Да? Ты к ней заходила? Ужин остывает, давай не заставляй ждать остальных, садись за стол	Да? Интересно. Я не знала, что зайдешь к бабушке. Хочу, узнать как она?
Дочь: Я же говорила, что к ней заходила	Да, отвечаю на твой вопрос и повторяю, что я к ней зашла и навестила её	я не голодная, уже поела.

Tablo 1.

Buradaki diyalogda da anne, kızının anneannesine uğrayacağını önceden bilmediği için, kızının ifadelerini sadece bir haber iletisi olarak değerlendirmekte, kızının aslında anneannesine uğrayarak yemek yediği ve bu nedenle tok olduğu çıkarımını yapamamaktadır. Yine aynı şekilde kızı, annesinin söylemlerinden kendisini anlamasını beklerken, masaya daveti neden devam ettirdiğini anlayamamakta bu da kendisinde rahatsızlık uyandırmaktadır. Konuşan kişilerin ortak bilgi eksiklikleri ve konuşmacı ve dinleyici arasındaki sözcelerin derin anlamlarının anlaşılabilmesi, kopukluk yaşanması iletişimin başarısızlığını göstermektedir. Yine benzer bir örneği, edebi bir eserde verilen bir diyalogdan aktaralım:

- *Чего вы хотите?*
- *Обнять весь мир, — искренне ответил я, еле сдерживая бурлящую внутри молодую радость жизни.*

– *Отчего все мужчины думают, — грустно сказала дама, — что если мы служим здесь кельнершами, то нам можно делать всякие предложения...* (Averçenko, 1992: 175)

Diyalog 3

Burada iki kişi arasında geçen diyalogda ise, yine kişiler arasında yanlış anlaşılma söz konusudur. Garson olarak restoranda çalışan bayan, müşteri olarak içeriye giren kişiye ne istediğini sorar, müşterinin ise o gün için keyfi bir hayli yerinde olduğu ve duyguları sevinçle dışarı taşma noktasında olduğu için siparişini vermek, hangi yemeği yemek istediğini söylemek yerine duygularını dile getirdiği bir ifade kullanmaktadır. Kadın garson ise, müşterisinin ruh halini, onun neden böyle bir cevap verdiğini anlamadığı için kendisine kur yaptığını düşünmüştür.

Yukarıda verilen diyaloglardan da anlaşılacağı üzere, başarılı bir iletişim için konuşmacı ve dinleyicinin ortak bilgilere sahip olması gerekmektedir. P. Brown ve S. Levinson'a göre, konuşulanan anlaşılması konuşan kişinin niyetinin dinleyenin zihninde yeniden oluşturulmasıdır. Konuşmacı ve dinleyici konumundaki kişilerin bilişsel modelleri ne kadar birbirine yakınsa iletişim o kadar başarılı, bu modeller birbirinden ne kadar farklı ise o kadar yanlış anlama söz konusudur (Brown vd, 1987: 8). Konuşan ve dinleyen kişilerin ortak bilgilere sahip olması konuşma sırasında ifadelerin kısaca dile getirilmesi ve az çaba sarf ederek dilde ekonomi çerçevesinde iletişimin gerçekleştirilmesine olanak sağlar.

İletişimde başarıyı yakalamak, istenilene ulaşmak için sözcenin açık ve üstü kapalı anlamlarının anlaşılmasının yanı sıra, konuşmacının bir ifadeyi dile getirirken ki niyetlerinin de iyi anlaşılması gerekmektedir. Konuşmacı herhangi bir ifadeyi dile getirerek hangi amaca ulaşmak istemektedir, söylemini neden ve ne için aktarmıştır? Bu noktaları iyi anlamak lazımdır. Bunun için de söz eylem kuramına bakmak gerekir. Söz eylem kuramı, kişilerin inanç, amaç, isteklerine dayalı ve niyetine bağlı olarak edimsel anlam taşıyan sözcelerin, konuşmacı ve dinleyiciyi eyleme geçirdiği zaman ortaya çıkan etkilerini inceler. İngiliz dil felsefecisi John Austin tarafından ortaya konan daha sonra öğrencisi Amerikalı John Searl tarafından geliştirilen söz eylem kuramı, bir sözcü doğrultusunda aynı zamanda bir eylem gerçekleştirdiğimiz işlem olarak adlandırılır (Ozsoy vd, 2013: 101). Böylece, konuşurken yalnızca dil dışı göstergelere işaret etmez ya da bizi çevreleyen dünyaya ilişkin gerçekleri dile getirmekle kalmaz, sözceleri kullanarak eylemde bulunuruz. Soru sorar, emir veririz, rica ederiz. İletişimde başarı, açık ve kapalı dil araçlarının iyi anlaşılması, sözcenin amacına ulaşmasına ilişkin aşağıdaki ifadeler örnek olarak verilebilir: *Ужин остыл!* (*yemek soğudu*) ifadesi, konuşan kişinin örneğin bir annenin aile fertlerini sofraya çağırarak için kullandığı bir

söz olabileceği gibi, yemeğin soğumuş olmasından dolayı duyduğu memnuniyetsizliği dile getiren bir eşin söylenmesi anlamlarına da gelebilir. Birinci durumda, sözce dile getirildiğinde aile fertleri yemek başına gelip oturuyor, ya da ikinci durumda olduğu gibi, soğuyan yemek yeniden ısıtılıyorsa iletişimde başarı sağlanmış, konuşmacı amacına ulaşmış demektir. Ya da aynı odanın içerisinde oturan iki kişiden pencereye uzak olan, penceresi açık olan ve pencereye yakın durana “*что-то холодно стало*” (*sanki hava soğudu*) ifadesini kullanabilir. Bu durumda, ifadeyi dile getiren kişinin amacı dış dünyaya ilişkin bir gerçeği ortaya koymaktan ziyade, dinleyicinin açık olan pencereden esen soğuk hava nedeniyle içerisinde soğuduğunu ve bu nedenle pencereyi kapatmasını istediğini bildirmektir. Pencereye yakın olan kişi üstü kapalı bir şekilde ifade edilen sözceyi doğru anlaması durumunda kalkıp pencereyi kapatacak ve iletişim de başarılı olacaktır. Ancak bunun yerine “*evet gerçekten de soğudu*” şeklinde bir cevap vermesi ve ortaya konan ifadeye yönelik hiçbir tepki göstermeden işine devam etmesi durumunda ise, konuşmacının niyeti ve sözcenin amacı anlaşılmamış demektir. Bu sözceler anlaşılabilmesi için tabii ki iletişimin bağlamı önemlidir. “Bir dili konuşmak ve anlamak, söz dizim yapılarının edinçteki bilgisinin yanı sıra bağlam içerisinde ne şekilde kullanılarak iletişimin başarıya ulaşacağını bilmek demektir” (Özsoy vd, 2013 92). Dilin iletişimsel düzeydeki bilgisini kapsayan, dilin ses ve sözdizim yapılarına ait bilgilerin yanı sıra bağlam içerisinde iletişim amacıyla uygun sözlerin ne şekilde kullanılması gerektiği ve hangi sözceler hangi bağlamda uygun olacağı bilgisini içeren iletişimsel edinç bu bakımdan önemlidir.

Ele aldığımız söz eylem kuramı çerçevesinde konuşmacı niyetini, sözcesinin amacını ve bunların anlamlarını, yukarıda da belirtildiği üzere, açık veya kapalı bir şekilde ifade edebilir. J. Searle söz eylemlerini dolaysız ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Dolaysız söz eylemlerinde konuşmacı niyetini açık bir şekilde belirtirken (*закрой окно!, позвони срочно! дай шоколадку* vb.), dolaylı söz eylemlerinde sözceler çeşitli yapılarda aktarıldıklarından esas aktarılmak istenen anlamın dışında başka anlamlar ifade edebilirler. Örneğin, “*налей мне чаю*” (*bana çay koy*) ifadesi tek bir anlama sahip ve doğrudan konuşmacının istediğini yansıtırken,

“*Вы не могли бы мне налить чаю?*” – *Bana çay koyabilir misiniz?*

“*Могу ли я попросить чашку чая?*” – *Bir fincan çay rica edebilir miyim?*

“*У вас есть чай?*” – *Çayınız var mı (halihazırda, ocakta vs.)*

“*Мне захотелось горячего чаю*” – *Sanım sıcak bir çay çekti*

“*Сейчас бы чаю*” – *Çay olsa da içsek*

ifadeleri dinleyicinin çıkarına dayalı bilgilere sahip olduklarından dolaylı söz eylemleridir. Konuşmacı sözcesinin amacına ulaşmak için soru kalıpları, soru içerisinde rica, istek, dilek gibi anlamları kullanarak dolaylı yollardan sözcelerinin amacını dile

getirmekte, konuşmacıya göre iletişimin başarıya ulaşip ulaşmaması ise tamamen dinleyicinin durumu nasıl algılayacağı ya da algılamak isteyeceği ile ilintilidir. Buna yönelik bir başka örneği daha inceleyelim. Aşağıdaki örneklerde verilen ifadelerde de görüleceği üzere bir sözcük çok farklı anlamları içerisinde barındırabilir:

Скажите пожалуйста, который час? – Saati söyleyebilir misiniz? (saatin kaç olduğunu öğrenmek istiyorum)

Вы не знаете, который час? – Saat kaç biliyor musunuz? (biliyorsanız ben de saatin kaç olduğunu bilmek istiyorum)

У вас есть часы? Saatiniz var mı (saati söyler misiniz? saatin kaç olduğunu öğrenmek istiyorum)

А ты знаешь, который час? (saat kaç biliyor musun? = 1. Saati öğrenmek istiyorum 2. Geç kalıyorsunuz 3. Geç oldu yarın okul var kalk ve yat vs.)

Ты в курсе, который час? (saat kaç farkında mısın? = 1. Yatma vakti geldi 2. Sinemaya geç kaldık 3. İlaç vaktini kaçırdın vb.)

Tüm bu anlamların ortaya çıkmasında dilsel ve dil dışı ifadeler duygu, jest, mimik, tonlama vs. büyük bir yere sahiptir. Görüldüğü üzere, edimbilim biçembilim ile iç içedir. Konuşmacının, günlük konuşma dilinde kullandığı dil araçlarının yanı sıra, biçemsel açıdan yazı dili ile farklılık gösterebilecek dil araçlarını nasıl, nerede, hangi durumda, ne şekilde ve amaçla kullandığı da başarılı bir sözlü iletişimin gerçekleştirilebilmesi ve anlaşılabilmesi için önemlidir.

İletişimde Stilistik Yanlıkların Engellenmesinde Edimbilimin Rolü

Rusçanın konuşma dilinin eğitimi sırasında edimbilimin bir diğer önemi de, konuşma sırasında yapılan stilistik yanırlarda kendi göstermektedir. Belirtildiği üzere, yazılı dilinden ayrılan konuşma dili yine kendi içerisinde belirli kullanım kurallarına sahiptir. Yabancı bir dili öğrenirken sadece duygu ve düşüncelerimizi ifade etmeyi değil bu duygu ve düşüncelerimizi toplumun konuşma adabına uygun olarak yerine getirmeyi de öğrenmeliyiz. Konuşma kurallarını bilmemekten kaynaklanan konuşma yanırları, iletişimin başarısız olmasına yol açar. Yerine, kişisine, zamanına ve konusuna göre nasıl konuşulması gerektiğini bilmeyen bir konuşmacının, arkadaşıyla konuştuğu şekilde öğretmeniyle, işvereniyle, müşterisiyle veya büyüğüyle konuşması konuşma kuralları gereği hoş görülemez yanırlar olarak karşımıza çıkar. Konuşma türlerini ve bunların özelliklerini bilmemekten kaynaklı olarak konuşmacı iletişimde üslup hataları yapmış

sayılır. Sözlü iletişimde konuşma stiline özellikleri olan eksilteli cümleler (*завтра буду, пятёрка*), belirli bir duygu ve anlama sahip sözcükler (*малюсенький, лялечка*) gibi dil araçları kontrollü olması şartıyla kullanılabilir, ancak bir öğrencinin öğretmenine *привет!*, *здорово!* *давай, пока!* *как дела?* gibi ifadeler kullanması Rusçada kabul edilemez.

Bunun yanında dilin konuşma araçlarının iletişimde göz ardı edilmesi, bildirişim esansında daha çok yazılı-kitabî dile uygun sözcükler ile resmi iş stiline uygun ifadelerin kullanılması sözlü konuşmanın sahip olduğu doğallığı ortadan kaldıracak gibi konuşma yapay ve komik bir hal alacaktır. Örneğin, çok yakın iki arkadaşın birinin diğerine neler yaptığından bahsederken «*я нанёс визит к бабушке и мы с ней обсудили мое семейное положение*» şeklinde konuşmasını dile getirmesi; ya da iki arkadaşın biri diğerine yurtdışı gezisini anlatırken «*я имел возможность побывать за границей и посетил ряд европейских стран*» ifadelerini sarf etmesi ya da aynı ortamda bulunan ancak birbirini tanımayan iki kişiden birinin diğerine ricada bulunurken «*прошу мне предоставить возможность воспользоваться Вашей ручкой*» gibi söylemlerde bulunması iletişimin yeri, zamanı ve şartına bağlı olarak stilistik açıdan konuşma kurallarına aykırı kaçmaktadır. Bu ve benzeri stilistik yanlışlara örnek olması açısından aşağıda tablo halinde verilen örneklere bakalım.

Durum	İfade	Olması gereken ⁶
Öğrenci öğretmene dersi neden kaçırdığını açıklıyor	Ввиду своей болезни, я вынуждена отказаться от присутствия на занятии	Я заболела поэтому пропустила занятие Я пропустила занятие потому что заболела
Yakınları ile birlikte olan bir kişi artan benzin fiyatlarından bahsediyor	Цены на бензин опять подорожали	Бензин опять повысились в цене

⁶ Konuşma sınırsız olduğu için sınırsız olduğu için "olması gereken" kısmında verilen açıklamaların yerine alternatif başka ifadeler de kullanılabilir.

Öğrenci öğretmeniyle sokakta karşılaşiyor	Нина Александровна здравствйте, как у вас дела? Куда пропали?	Нина Александровна здравствйте, как выживаете? Давно я вас не видела
İki yakın arkadaşın konuşması	Тебе надлежит срочно позвонить ему	Тебе надо срочно позвонить ему
İş görüşmesine giden bir kişinin hobilerinden bahsetmesi	Каждые выходные езжу тусоваться на дачу, люблю кайфорвать на свежем воздухе	Каждые выходные я езжу на дачу, люблю проводить время на свежем воздухе
Kütüphanede ders çalışan fakat birbirini tanımayan iki kişiden birinin diğerinden kalem rica etmesi	Чувак, дай мне на минутку ручу твою	Извините, могу ли я на минутку взять вашу ручку?
Tablo 2.		

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, konuşan ve dinleyenin yaş farkları, ait oldukları toplumsal kesim, toplumsal deneyimler, cinsiyet, meslek, yaşam deneyimleri, toplumsal konumları, iletişim geçtiği yer ve zaman gibi iletişim süreci için belirleyici olan birçok etken bulunmaktadır. Konuşmacı tüm bu faktörleri göz önüne alarak iletişim sürecini gerçekleştirmelidir. Rusçayı yabancı dil olarak öğrenenler için ise, bu konuşma kurallarının öğrenilmesi dilin doğru kullanımı açısından zorunludur. Aksi takdirde gündelik yaşamda çevremizdeki insanlarla iletişim sürecinde karşılaştığımız güçlükler, yanlış anlamalar ve zorlukların artması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra, benzeri dil kullanımlarını bilmenin önemi dili kullanım inceliklerini, yer ve durumuna göre yapılan esprileri, ya da içerisinde ironi barındıran ifadelerin anlaşılması açısından da önemlidir. Karşımızdaki kişinin en ufak bir söylemiyle bizi ciddiye alıp almadığı, ifadeleriyle bizimle alay ettiği, şaka yaptığı gibi çok başka anlamları anlamamızı sağlar: Örneğin, “*барышня*” kelimesi Rusçada farklı anlamlarda kullanılabilir 1) kelime hitap olarak “*девушка*” kelimesine eş değer kullanılabilmeyle birlikte bu hitap kibar bir

anlama sahiptir, 2) konuşma dilinde iş yapmak istemeyen “şımarık kız” 3) tarihte soylu ailelerin kızlarına verilen bir sözcük olarak kullanılabilir. Yine aynı şekilde “*госпожа*”, “*мадам*”, “*высочество*” gibi daha çok belirli kullanım alanlarına sahip ifadelerin günlük konuşma esnasında kullanılması söyleme farklı anlamlar katabilir. Yine bu ifadeye katılan anlamların iyi anlaşılması konuşanın niyetinin ve amacının anlaşılmasını sağlayan edimlilik ile söz konusu ifadelerin kullanım özelliklerini görmemizi sağlayan biçembilim çerçevesinde açıklık kazanabilir. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim:

Дима, муж] Да я думаю / что все более / что там не такого порядка были суммы / чтобы казино в Лас-Вегасе стало [нрзб] *Тина / там этот парень много выигрывает / ну-ка пойдй / испортить ему малину... Как бы из серии / ну / не знаю / я действительно немного в плюсе был / там / не знаю / ну / может там долларов 500-600 мне удалось выиграть за то время / что я сидел / вот / но в результате я просто в нули вышел и решил остановиться. Ну да ладно / чего об этом? Спасибо тебе за историю / ээ / там еще есть **барышня** на линии у нас... Але? [Лилия, жен] алло! [Дима, муж] Привет! [Лилия, жен] Привет / это Лилия. [Беседа на радио Next // Из коллекции НКРЯ, 2006]*

[№ 2, муж, 20] Блин / а. [нрзб] [№ 1, жен, 18] А что у тебя в полчетвертого? Встреча? Что за *госпожа*? [смех] [№ 2, муж, 20] ФКИ / третий курс. Архитектор / по-моему. Так / серьгу сняла / курить начала... Слушай / я знаю. [Праздный разговор // Из материалов Ульяновского университета, 2007]

[Яна, жен, 20] Да не / забей. [Виктор, муж, 26] Да лана те! [Яна, жен, 20] нет / я просто хотела сказать / а потом поняла / что это глупо и не стоит... [Смех] [Смех] [Виктор, муж, 26] Всё с вами ясно / **мадам!** [Смех] [Яна, жен, 20] Да / со мной такое часто бывает. [Виктор, муж, 26] да... [Яна, жен, 20] А не поздно в музыкалку с четырнадцати лет-то идти? [Разговоры о музыке // Из коллекции НКРЯ, 2006]

Yukarıda verilen örneklerde *барышня* ifadesi *hitap*; *госпожа* – *alay*; *мадам* ise *latife* anlamlarına sahiptir. Bu ve benzeri ifadelerin dildeki kullanımları edimlilik ve biçembilimin alanına girmekte olup her iki alan da benzer ifadelerin iletişimdeki kullanım amaçlarının anlaşılması açısından önemlidir.

Sonuç

Rusçanın konuşma dili kendine has kullanım özelliklerine sahiptir. Bu spesifik kullanım özellikleri doğrultusunda dilin iyi anlaşılabilmesi için, Rusçanın konuşma dili eğitiminin edimbilim ve biçembilim kuramlarının dikkate alınarak verilmesi gerekmektedir. Bu hem belirli bir iletişim ortamında iletişimin amaçlarına uygun olarak hangi dil araçlarının kullanılması gerektiğinin daha iyi belirlenmesini hem de konuşan kişinin ifadelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İletişim esnasında bir ifadenin aktarımında kullanılan birçok araçtan en çok hangisinin durum, ortam, koşul gibi etkenler açısından uygun olduğu ve daha çok tercih edildiği saptanabilmeli ve bu doğrultuda bu araçların dilde kullanımları iyi anlaşılmalıdır. Konuşma dilinin biçimsel özelliklerinin iyi bilinmesinin yanı sıra, konuşmacının iletişimdeki niyeti, ifadedeki üstü kapalı anlamların varlığı da önemlidir. Bu doğrultuda konuşma dili eğitiminde, salt öğrenciyi konuşturmaya dayalı uygulamaların yanında, ileri seviyelerde dil eğitim metotlarının edimbilim ve biçembilim çerçevesinde geliştirilmesi yararlı olacaktır. Rusçayı yabancı bir dil olarak öğrenmek hem de dili iyi kullanabilmek isteyenlerin başarısı bu iki alanın da varlığının hesaba katılması ile mümkündür. Bu iki alanın da dikkate alınarak yabancı dil eğitiminin verilmesi ayrıca çeviribilim gibi dili sözlü ve yazılı olarak kullanan ve dilin özünün anlaşılmasının oldukça mühim olduğu alanlar için ise bilhassa fayda sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

AVERÇENKO, Arkadi. *Zapiski prostoduşnogo*, Moskova, 1992.

BELÇİKOV, Yuri. *Praktičeskaya stilistika sovremennogo russkogo yazıka*. Moskova: Ast Press-Kniga, 2012.

BROWN, Penelope and LEVİNSON, Stepan. *Politness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987.

ÇALIŞKAN, Adem. “Üslup ve Üslupbilim üzerine-1: ilk belirlemeler”. *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi*. Cilt:7, Sayı:34, (2014): 29-52.

DALKILIÇ, Leyla Çiğdem. “Rusça Ulusal Derlemi: Oluşumu, Amacı ve Perspektifleri”. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*,(Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağani), Ankara: 10/10 (2015): 341-360.

FORMANOVSKAYA, Natalia. *Reçevoe obşenie: kommunikativno-pragmatičeski podhod*, Moskova, 2002.

KORKMAZ, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK yayınları, 2003.

KOJİNA, Margarita, DUSKAEVA, Lilia ve SALİMOVSKİ, Vladimir. *Stilisika Russkovo yazıka*. Moskova: Flinta, Nauka, 2014.

MARKOVA, Valentina. *Stilistika russkogo yazıka*. Moskova: Lenand, 2016.

MASLOVA, Anna. *Vvedenie v pragmalıngvistiku*, Moskova: Flinta, Nauka, 2010.

SKVORTSOV, Lev. *Teoretičeskie osnovi kulturi reçi*. Moskova: Nauka, 1980.

TOKLU, Osman. *Dilbilime Giriş*. İstanbul, Akçağ yayınları, 2015.

ROZENTAL, Ditmar. *Spravoçnik po russkomu yazıku. Praktičeskaya stilistika*. Moskova: OOO İzdatelstvo Oniks, 2011.

VİNOKUR, Grigori. “O zadachah istorii yazıka” // *İzbrannıe raboti po russkomu yazıku*. Moskova, (1959): 207-226.